

---

11. забезпечення ефективного використання коштів природоохоронних фондів, налагодження оптимальних процедур контролю за їх діяльністю;

12. розширення мережі природоохоронних територій різного рангу, реалізація спільних з сусідами державних проектів;

13. внесення в процедуру підготовки і прийняття управлінських рішень обов'язкової норми проведення їх екологічної експертизи;

14. розширення і поглиблення конструктивного співробітництва з міжнародними екологічними організаціями.

Література:

1. Региональный экологический мониторинг / Под ред. В.А. Ковды и А.С. Керженцева. – М.: Наука, 1983. – 262 с.

2. Комплексный глобальный мониторинг состояния биосферы: Тр.Ш Международного симпозиума: в 3-х т. – Л.: Гидрометеиздат, 1986. – Т.3.

3. Маринич А.М. Конструктивно-географические исследования региональных проблем природопользования в Украинской ССР// Изв. АН СССР. Сер. Географ. – 1982. - №6. – С. 49-52.

СТЕЦЬКО Н. П., к. геог. н., доцент

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ СЕРЕТ В МЕЖАХ ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ

Річка Серет – найбільша з приток Дністра в межах Тернопільської області. Бере початок із джерела поблизу с. Ніще Зборівського району на висоті 368 м і тече в межах Подільської височини. Ріка утворюється коли зливаються кілька потоків (Серет Правий, Серет Лівий, Вятима, Граберка) біля с. Ратищі. Довжина річки – 242 км, площа басейну 3900 км², що становить майже 1/3 площі області. Витоки Серету та верхня його течія до Тернополя мають широкі, симетричні заболочені долини (ширина долини річки становить 0,5-0,8 км, ширина заплави 01-0,2 км, глибина – 150 -180 м). Русло помірно звивисте. За м. Тернопіль долина Серету звужується (на окремих ділянках її

ширина 0,1-0,2 км), а нижче с. Буцнів стає дуже звивистою, з крутими схилами, переважно залісненими. Похил річки становить 0,9м/км, що зумовлює повільну течію 0,3-0,5 м/с, на перекатах – до 2 м/с [1].

У верхній течії річка має широко заболочену долину, де збудовані великі водосховища – Залізціцьке, Вертелківське, Верхньо-Івачівське, Тернопільське. Враховуючи наявність водоохоронних зон, якість води тут є високою. Нижче міст Тернополя долина Серету вужчає, стає звивистою з крутими залісненими схилами, а в південній частині дістає форму каньйону з крутосхилами, стінками, виходами гірських порід. У середній та нижній течії побудовані Скородинське, Касперівське, Більче-Золотецьке водосховища [2].

Водний режим Серету визначається живленням річки, в якому переважають снігові талі води, тому досить чітко виділяється висока весняна повінь, низька літня межень, яка порушується дощовими паводками. У зимовий період під час відлиг також спостерігається підйоми рівня. Весняна повінь починається на початку березня і триває в середньому місяць [1].

Термічний режим річки характеризується тим, що у верхів'ях упродовж року температура води досить висока, особливо зимою. Це пов'язано з виходом більш теплих підземних вод, які живлять ріку.

Каламутність води в середньому 100-200 г/м³, підвищується у повінь та паводки до 500-600 г/м³ і більше. Під час межені вода річки тверда і має порівняно значну мінералізацію – 350-500 мг/г [3].

Чортківський район знаходиться на Західно-Подільському плато в межах Тернопільської структурно-пластової рівнини на висоті 262 м над рівнем моря. Для рельєфу району (на формування його впливають карстові процеси) характерні хвилясті балочні рівнини, посічені ярами. Місто знаходиться в кліматичному районі Тернопільщини, який називають «теплим Поділлям».

В межах району природні ландшафти збереглися головним чином в долині ріки Серет, це – пагорби, крутосхили, вкриті корінними лісовими масивами та луками. Загалом вони не перспективні для господарювання, але мають неоціненне

значення для збереження ґрунтів, вод, кліматичних умов та біологічного різноманіття. Унікальною особливістю рельєфу берегів Серету у його нижній течії є формування каньйоноподібної долини із стрімкими схилами «стінками», що сформовані древніми геологічними породами : пісковиками різних геологічних епох, силурійськими сланцями, гіпсами. «Серетські стінки» можна побачити в Білій, Чорткові, Угрині , Росохачі , Сосулівці. Подекуди, наприклад, в околицях Угрина , пісковикові відслонення мають неповторну ламану конфігурацію скель. Важливою особливістю саме ландшафтних парків є включення до них цінних природних та історико-культурних об'єктів , як взаємопоєднаних елементів.

Русло ріки в межах Чортківського району - звивисте, лівий берег річки значно крутіший, морфологія і стан схилів річкової долини на різних відтинках ріки змінюється (ящикоподібна, трапецеїдальна, коритоподібна) [2].

На берегах Серету в Чортківському районі знаходиться такі населені пункти: с.Скородинці, с.Горішня вигнанка, м.Чортків, с. Угринь, с. Росохач, с. Сосулівка, с. Улашківці, с. Заболотівка, с. Милівці, с. Капустинці.

В межах населених пунктів Чортківського району розташований Скородинський став – штучна водоймою в селі Скородинці. Утворений шляхом побудови греблі в долині р. Серет. північніше с. Скородинці Чортківського району Тернопільської області з метою акумулювання води для роботи агрегатів місцевої Скородинської ГЕС, яка збудована 1958 року. Спершу – водосховище, що простягалось вгору по течії ріки на віддаль до 5 км. Протягом кількох десятків років експлуатації ГЕС майже повністю (на 80-90%) замулило ґрунтом зі сільсько-господарських угідь, заросло вологолюбивою трав'янистою рослинністю і чагарником. На початку 1990-х водойми очищено і поглиблено. Нині площа водного дзеркала ставу – 66 га, середня глибина 4 м. На ньому працюють по два агрегати Скородинської ГЕС потужністю по 900 кВт. Став частково використовується для розведення риби.

Річка Серет має 18 приток – чотири лівих (Гук, Млинка, Гнізна, Серет Лівий, Хрумова,) та чотирнадцять правих (Грабарка, Серет Правий, Смолянка, Лопушанка, Нестерівка,

---

Довжанка, Брідок (Руда), Нішла, Гнила Рудка, Перейма, Біла, Черкаська, Тупа). В межах Чортківського району протікають лише чотири правих проток – Перейма, Біла, Черкаська, Тупа та одна ліва Млинка. Хромова [4; 5].

Річка **Перейма**, бере початок на південній околиці села Вербівці. Тече переважно на південний схід через село Скомороше і на його південно-східній околиці впадає в річку Серет. Довжина річки приблизно 9 км. Висота витoku над рівнем моря — 289 м, висота гирла — 240 м, падіння річки — 49 м, похил річки — 5,45 м/км. Формується з притоки Звиняч та багатьох безіменних струмків.

Річка **Біла (Білий)** бере початок на північний схід від села Мартинівка. Тече переважно на південний схід. Впадає до Серету в селі Біла, що на північний захід від міста Чорткова. Довжина 26 км. Долина у верхній течії переважно неглибока і широка, нижче долина звужується і поглиблюється. Річище слабозвивисте. Заплава в пониззі часто однобічна.

Річка **Черкаська** – бере початок на захід від села Білобожниці. Тече на південний схід (у середній течії — на південь). Впадає до Серету в селі Сосулівці. Довжина 25 км. Площа водозбірного басейну 96 км². Похил річки 5,6 м/км. Долина V-подібна, завглибшки в пониззі до 50—60 м, завширшки до 2,2 км. Річище слабозвивисте, завширшки 2—5 м (у пониззі). Живлення мішане, з переважанням снігового. Льодостав із грудня до березня. Використовується частково на господарські потреби.

Річка **Тупа (Дупла)** Бере початок на схід від села Палашівка. Спершу тече на південний схід, потім — на південь, у пригирловій частині – знову на південний схід. Впадає в Серет у селі Касперівці. Довжина – 44 км, площа басейну – 229 км². Долина у верхній течії коритоподібна, у нижній – каньйоноподібна, її глибина у пониззі 70-80 м, ширина 1,5-2 км. Заплава двобічна, вузька, у верхній течії подекуди заболочена. Річище помірно звивисте, шириною 5-7 м. Похил річки 4,2 м/км. Живлення мішане. Замерзає у грудні, скресає наприкінці лютого – на початку березня. У верхній частині річки є ставки. Воду використовують для господарських потреб.

Річка *Млинка* – бере початок з водойми на північній околиці села Озеряни. Тече переважно на північний захід через села Залісся та Угринь і впадає в річку Серет, ліву притоку Дністра. Довжина річки 10 км, похил річки – 7,8 м/км. Формується з багатьох безіменних струмків та водойм. Площа басейну 45,5 км² [5].

Особлива роль в охороні водних ресурсів річок та збереження існуючих природно-територіальних комплексів на території їх басейнів належить створенню тут об'єктів природно-заповідного фонду. Серед природоохоронних територій, що створені в межах басейну для охорони видів флори, фауни та ландшафтів, слід відзначити такі:

Стінка Угринська – комплексна пам'ятка природи місцевого значення в Україні. Розташована на території Чортківського району Тернопільської області, крутий схил вздовж лівобережжя річки Серет, від міста Чортків до села Угринь. Площа 30 га. Статус отриманий у 2010 році, з метою збереження місць зростання рідкісних видів рослин, як-от сон-трава (*Pulsatilla grandis*) і ясенець білий (*Dictamnus albus*), занесених до Червоної книги України. Перебуває у віданні Угринської сільської ради.

Гравітаційні складки – геологічна пам'ятка природи місцевого значення в Україні. Розташована на території Чортківського району Тернопільської області, між селами Синяковим (нині належить місту Чортків) і Угринем, лівий стрімкий схил правобережжя річки Серет, верхня частина схилу. Площа 0,5 га, статус отриманий у 1969 році, з метою збереження відслонень білого пісковика у вигляді химерних ламаних складок. Перебуває у віданні Угринської сільської ради.

Джерело святого Яна – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташоване у селі Улашківці Чортківського району Тернопільської області біля Василіянського монастиря святого Івана Хрестителя. Оголошене об'єктом природно-заповідного фонду рішенням Тернопільської обласної ради від 30 січня 2003 № 98. Перебуває у віданні Улашківської сільради. Під охороною – потужне джерело підземних вод, що має історико-культурне, оздоровче та естетичне значення.

Джерело в урочищі Лан – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення в Україні. Розташоване на східній околиці села Росохацького району Тернопільської області, в межах лісового урочища «Дача Галілея», на лівому високому березі річки Серет. Оголошене об'єктом природно-заповідного фонду рішенням Тернопільської обласної ради від 30 січня 2003 року № 98. Перебуває у віданні Росохацького сільради. Під охороною – джерело підземних вод, що має важливе історико-культурне, сакральне, оздоровче та естетичне значення. На даний час, на місці джерела побудована капличка.

Також, річка Серет протікає через унікальне утворення, заказник загальнодержавного значення, – «*Дача Галілея*», який створений відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 28.10.1974 №500. Даний природоохоронний об'єкт являє собою унікальний штучно створений високопродуктивний лісовий масив, як унаочнення досвіду лісорозведення в умовах Західного лісостепу, як генофонду – бази для заготівлі насіння з метою відтворення подібних насаджень. Під охороною – унікальний високопродуктивний масив дубових лісів штучного походження з багатьма екзотами. Зростає багато рідкісних та екзотичних деревних порід: горіх чорний, горіх сірий, горіх маньчжурський, сосна чорна, сосна Веймутова, модрина європейська, модрина японська, ялиця біла. Знаходиться між селами Росохацька (342,0 га), Сосулівська (248,0 га), Улашківська (340,0 га), Заліссянська, (545,0 га), Заболотівська (101,0 га), Милівецька (95,0 га), кв. 29-69, кв.72-73 Улашківського лісництва, лісове урочище «Дача Галілея». Площа 1671,0 га. Перебуває у віданні ДП «Чортківське лісове господарство» [2].

Для річки Серет характерні забруднення, саме через відсутність водоохоронних зон. поверхневої ерозії, скидання неочищених стоків тваринницьких комплексів, промислових та житлово-комунальних підприємств. Проблемними, в басейні ріки є ділянки замулення русла і підтоплення території, які відбуваються через інтенсивну оранку та зарегульованість [6].

Однією з причин забруднення річок є поверхнева ерозія, внаслідок якої з природних освоєних людиною територій, особливо полів змивається ґрунт, гумус,

---

мінеральні і органічні добрива, отрутохімікати тощо. Підраховано що з поверхневим стоком з орної землі змивається 15-25% внесених на поле добрив і отрутохімікатів.

Стан окремих факторів природного середовища і направленість процесів, які проходять в ньому, зумовлюють загальну екологічну ситуацію річки Серет в даний час як задовільний.

Найбільш поширені забруднювачі, на окремих ділянках які перевищують ГДК це: азот амонійний. Критичним показником що може перевищити ГДК є рН майже на всьому відтинку річки, він може змінюватись від техногенних ризиків на водозбірному басейні, від сезонності і погодних умов. Фактично маємо показники найбільшого забруднення води в околицях міста Чортків, перевищення рН, Na. Міське середовище є об'єктом навантаження на малі і середні водойми, через опосередковану і пряму дію кожного культурного і техногенного ландшафта.

Література:

1. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналіз. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 188 с.
2. Унікальні перлини природи Тернопільщини В.М. Черняк, Г.Б. Синиця, І.О. П'ятківський. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2014. 512 с.
3. Природокористування. Навчальний посібник. Царик Л. П., Барна І. М., Гінзула М. Я. та ін. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2015. 398 с.
4. Свинко Й. М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 192 с
5. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 256 с.
6. Стецько Н.П. Геоекологічні дослідження верхньої течії річки Серет. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. №2 (випуск 45). 2018. С.180-185.